

Szamosi Elza Amerikában – egy operaturné recepciótörténete

Szamosi Elza (1881–1924) a századelő magyar operaéletének azon kevés szereplője közé tartozik, akiket ma is fel-felemlengetnek az operakedvelők. Annak ellenére, hogy igen rövid, mindössze másfél évtizedes aktív színpadi pályát futott be, jelentősége – elsősorban Puccini operáinak magyarországi bemutatóin kreált főszerepei okán – korszakosnak mondható. Pályájának középponti eseménye Puccini *Madama Butterfly* című operájának magyarországi bemutatója (1906. május 12.) volt, mely után a jelenlévő zeneszerző beajánlotta őt az opera amerikai bemutatójára készülő Henry Savage impresszáriónak. Az amerikai turnéra 1906 őszen és 1907 tavaszán került sor, Szamosi Elza énekelt elsőként az Amerikai Egyesült Államokban Pillangókisasszony szerepét a Castle Square Opera Company tagjaként.

E két esemény, a *Madama Butterfly* budapesti bemutatója és az amerikai turné tekinthető Szamosi Elza előadóművészi karrierje tetőpontjának, azonban míg a budapesti bemutató dokumentumai hozzáférhetők és bizonyos mértékig feltártnak mondhatók,¹ az amerikai útról igen hiányosak az ismereteink. A Castle Square Opera Companyról egyetlen tanulmány született, amelyben Szamosi Elza neve bár szerepel, de szinte csak az említés szintjén.² Nincs információk arról, hogy Szamosi Elza mely amerikai városokban lépett fel, milyen műveket énekelt, meddig volt Amerikában, valamint hogy milyen volt előadói stílusának tengerentúli megítélése. A hazai zene- és színháztörténeti kutatás eddig nem foglalkozott Szamosi Elza amerikai útjával, a turnét említő szakirodalom leginkább azt a – valószínűleg a korabeli magyar sajtóra alapozó – feltételezést emeli ki, hogy ekkor ment tönkre Szamosi Elza hangja.³

A Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíj támogatásával fel szeretném tárni Szamosi Elza amerikai utazásának történetét, elsősorban az amerikai és a magyar napi sajtó alapján, továbbá vizsgálni kívánom az amerikai út Szamosi Elza pályájára – hangjára, előadóművészi stílusára és karrierjére – gyakorolt hatását. Mivel az énekesnő pályája során több alkalommal is főszerepet játszott amerikai vonatkozású zeneművek budapesti bemutatóin – Huszka Jenő: *Aranyvirág* (ösbemutató), Giacomo Puccini: *Madama Butterfly* (magyarországi bemutató), Giacomo Puccini: *La fanciulla del West* (magyarországi bemutató) –, vizsgálni kívánom az ő amerikai utazásának, illetve tágabb értelemben véve a századelő hazai Amerika-képének hatását e művek magyarországi befogadástörténetére nézve. Ezzel összefüggésben a korábbiaknál részletesebb vizsgálat alá tervezem vetni a *La fanciulla del West* magyarországi

---

¹ A magyarországi Puccini-bemutatókról lásd: Horlay Magda: *Olasz operák Magyarországon. 1793–1943.* (Budapest: Pázmány Péter Tudomány-Egyetem Olasz Intézete, 1943), 80–93. A *Madama Butterfly* budapesti bemutatójával a Zeneakadémia Doktori Iskolájának TÁMOP posztdoktori ösztöndíjasaként foglalkoztam, a kutatást összefoglaló tanulmány online elérhető: „Szamosi Elza és a korai magyar Puccini-stílus jellegzetességei” http://lfze.hu/hu/doktori-iskola/tamop/palyazatok/-/asset_publisher/NknC9EJlvYIv/content/posztdoktori-palyazat-eredmenye, http://zeneakademia.hu/documents/672647/1000992/Szabo_TAMOP_tanulmany.pdf/45171c5c-625d-4921-aaa1-a6197a5908dc (2013. október 9.). A témáról lásd továbbá Maurizio Ceccarelli kutatásait, pl.: *Gestire la memoria culturale italo-ungherese: una collezione documentaria dedicata. Case Study*, „Puccini a Budapest”. MA értekezés, Università degli studi di Firenze, Facoltà di lettere e filosofia, 2012.

² Jim McPherson: „The Savage Innocents. Part 2: On the Road with Parsifal, Butterfly, the Widow, and the Girl”. *The Opera Quarterly* 19/1 (2003. tél): 28–63.

³ Tallián Tibor: „Intézménytörténet. 1884–1911” in: Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve* (Budapest: Zeneműkiadó, 1984): 63–116. ide: 76. és 113.

bemutatójának (1912. február 29.) sajtórecepcióját. A Szamosi Elza turnéjáról a magyar sajtóban megjelent tudósítások alapos szövegvizsgálata segítségével megkísérlem feltárni, vajon hathatott-e az 1906–1907-es turné – jelenlegi ismereteink szerint nem teljes mértékig elismerő – hazai sajtórecepciója az 1909-ben a magyar sajtóban lefolyt, magyar énekesek amerikai szerződéseivel kapcsolatos lejárató kampányra.⁴

A New York-i Metropolitan Opera néhány hónappal Szamosi Elza első amerikai előadásai után tűzte először műsorára a *Madama Butterfly*. Felmerülhet a kérdés: vajon hallották-e a Metropolitan Opera előadói a Castle Square Opera Company szenzációszámba menő előadásait, s ha igen, hatással lehetett-e későbbi előadásukra az ott szerzett tapasztalat. Erre a kérdésre a sajtóbeli vizsgálódás mellett a MET-beli bemutatón a címszerepet alakító Geraldine Farrar és Szamosi Elza a *Madama Butterfly* részleteiből készített hangfelvételeinek összehasonlításával keresem a választ. Szintén Szamosi Elza hangfelvételeinek – különösen az 1908-ban készült lemezek – vizsgálata adhat választ arra a kérdésre, hogy vajon tényleg ártott-e az amerikai turné az énekesnő hangjának. A diszkológiai kutatás során szeretném feltárni, hogy vajon valóban megjelentek-e Szamosi Elza gramofonlemezei Amerikában.⁵

A tervezett kutatásnak elsődleges zenetörténeti jellege mellett tágabb értelemben vett sajtótörténeti vonatkozásai is vannak. Az amerikai és magyar napi sajtó ugyanazokat az eseményeket leíró zenei vonatkozású híreinek összehasonlítása alkalmat ad arra, hogy a századelő kulturális médiakörnyezetének működését is tanulmányozzuk.⁶ A kutatás során foglalkozni kívánok az amerikai operaélet századeleji magyarországi recepciójával, elsősorban azzal, hogy milyen kép alakulhatott ki a budapesti operaélet szereplőiben – az előadóművészekben, a kritikusokban és a közönségben – az amerikai operaéletéről. Érdeemes vizsgálni továbbá, hogy a budapesti napi sajtóban megjelent, amerikai lapokra hivatkozó tudósítások vajon mennyiben tekinthetők hitelesnek. Hasonlóképpen médiatörténeti természetű vizsgálatot igényel, hogy a magyar énekesnőről az amerikai sajtóban közölt információk milyen forrásból érkezhettek, s mennyire hitelesek.

A Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíj elnyerése esetén vállalt tevékenységek:

- Angol nyelvű előadás a Gesellschaft für Historische Tonträger 18. éves konferenciáján Szamosi Elza hangfelvételeiről, ennek kapcsán a hangja elromlásának kérdéséről is (2017. május 12–14., Hannover).
- Angol nyelvű előadás Szamosi Elza amerikai turnéjáról és a *Madama Butterfly* amerikai bemutatójáról az Olasz Zenetudományi Társaság 24. éves konferenciáján

⁴ Az Anthes György és Karel Burian amerikai szerződésével kapcsolatos botrányról lásd: Szabó Ferenc János: *Karel Burian és Magyarország* (DLA disszertáció, LFZE, 2012): 72–73.

⁵ Az 1908-ban készült, nyilvánvalóan nemzetközi terjesztésre is szánt DaCapo-hanglemezek Columbia-újrakiadásairól egyetlen forrás tesz említést, eddigi kutatásaim során azonban nem találok Columbia kiadású Szamosi-hangfelvétellel. Lásd: K. J. Kutsch-Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 5.* (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 3409.

⁶ Az amerikai napi sajtó jelentős része elérhető online, a Library of Congress Chronicling America elnevezésű projektje jóvoltából (<http://chroniclingamerica.loc.gov/>). Amennyiben az online kutatás kielégítő és releváns eredményre vezet, nem feltétlenül tartom szükségesnek a helyszíni kutatást. Korábbi, amerikai gyűjteményekkel folytatott levelezéseim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy jelenleg nincs olyan közgyűjtemény az Amerikai Egyesült Államokban, amely szisztematikusan gyűjtené az egész ország historikus napi sajtótermékeit.

(2017. október 20–22., Lucca, amennyiben a konferencia szervezőbizottsága elfogadja a jelentkezést).

- A fenti angol nyelvű előadás szövegének publikációja idegennyelvű – lehetőség szerint amerikai – zenei szakfolyóiratban (a kutatási tárgyét követően, 2018-ban)
- Előadás a Kodály Ösztöndíjasok beszámoló konferenciáján
- A megpályázott ösztöndíj által támogatott kutatás eredményeit jelenleg készülő, 2018 tavaszán befejezendő PhD disszertációm (*Szamosi Elza művészete. A modern nő a századforduló magyar operaszínpadán*) idevonatkozó fejezeteiben kívánom végleges formába önteni.

Éves ütemterv:

2017. március–április–május: kutatás az amerikai napi sajtóban (online) és a hazai magyar nyelvű sajtóban (Magyar Állami Operaház Emléktára, Országos Széchényi Könyvtár)

2017. április–május: Szamosi Elza 1908-ban (az amerikai út után) készített hangfelvételeinek vizsgálata.

2017. május: előadás a Gesellschaft für Historische Tonträger hannoveri konferenciáján.

2017. június–július: a hozzáférhető amerikai magyar sajtó átnézése (Országos Széchényi Könyvtár).

2017. július (vagy az olaszországi konferenciaelőadás létrejötte esetén 2017. október): kutatás Luccában a *Madama Butterfly* amerikai bemutatójáról és Szamosi Elza és Puccini pályája kapcsolódási pontjainak dokumentumairól (már felvettem a kapcsolatot ez ügyben a Centro Studi Giacomo Puccini vezetőségével).

2017. augusztus–szeptember: Szamosi Elza és amerikai Puccini-énekesnők – elsősorban Geraldine Farrar, továbbá Nellie Melba, Adelina Patti stb. – előadói stílusának összehasonlítása.

2017. szeptember–október: előadás az Olasz Zenetudományi Társaság 24. éves konferenciáján (2017. október 20–22., Lucca).

2017. november–december: a PhD disszertáció „Szamosi Elza és Amerika” című fejezetének írása.